

Світлана Ситнік,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики практичної психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5875-919X>

Валентина Булгакова,

викладач кафедри теорії та методики практичної психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»,
вул. Старопортофранківська, 26, м. Одеса, Україна,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2911-0724>

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ У КРИЗОВИХ УМОВАХ

У статті представлено результати дослідження соціально-психологічних особливостей девіантної поведінки підлітків у кризових умовах. Метою дослідження було визначення взаємозв'язків між проявами посттравматичного стресу, самооцінкою та схильністю до різних форм девіантної поведінки у підлітків 14–15 років. У дослідженні взяли участь 72 підлітки. Використано методику діагностики схильності до девіантної поведінки О. Орел, українськомовну версію Скринінгу дитячої та підліткової травми CATS і Шкалу самооцінки Розенберга RSES в українській адаптації. Для опрацювання результатів застосовано описову статистику, критерій Шаніро-Уїлка, коефіцієнт рангової кореляції Спірмена та U-критерій Манна-Уїтні. Позитивний скринінговий результат за CATS мали 44,4% досліджуваних. Загальний показник посттравматичних симптомів прямо корелював з усіма досліджуваними девіантними тенденціями. Найтісніший зв'язок встановлено зі схильністю до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки ($r=0,641$; $p<0,01$), а також зі схильністю до подолання норм і правил ($r=0,460$; $p<0,01$). Самооцінка мала обернені зв'язки зі схильністю до агресії і насильства ($r=-0,502$; $p<0,01$), недостатнім вольовим контролем емоційних реакцій ($r=-0,492$; $p<0,01$) та делінквентними тенденціями ($r=-0,456$; $p<0,01$). У підлітків із позитивним скринінговим результатом CATS виявлено вищу вираженість схильності до подолання норм і правил, адиктивної, самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки, агресії і насильства, а також недостатнього вольового контролю емоційних реакцій. Отримані результати свідчать, що посилення посттравматичних симптомів пов'язане з більшою вираженістю девіантних тенденцій, тоді як позитивніша самооцінка поєднується з нижчою схильністю до окремих форм девіантної поведінки.

Ключові слова: підлітки, девіантна поведінка, кризові умови, посттравматичний стрес, самооцінка, агресія, самопошкоджувальна поведінка.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми.

Підлітковий вік є періодом інтенсивних змін у системі саморегуляції, міжособистісних зв'язків і соціальної ідентичності. Прагнення до автономії, підвищена чутливість до оцінювання і недостатній контроль імпульсів можуть сприяти ризиковим або соціально неприйнятним формам поведінки. Девіантна поведінка розглядається як спектр тенденцій і вчинків, що відхиляються від соціальних норм, порушують адаптацію або створюють загрозу для підлітка та його оточення. До них належать порушення правил, агресивні, адиктивні, делінквентні та саморуйнівні форми поведінки.

У нашому дослідженні кризові умови розуміються як тривалий вплив подій, що порушують відчуття безпеки, стабільності навчання, сімейних зв'язків і по-

всякденного життя. Для українських підлітків такими чинниками є війна, повітряні тривоги, вимушене переміщення, розлука з близькими, втрати, руйнування звичних соціальних зв'язків і тривала невизначеність (Вовченко, 2022). Тривалі суспільні кризи пов'язані зі зростанням тривоги, депресивних проявів, дратівливості, поведінкових труднощів і порушень соціального функціонування дітей та молоді (Bürgin et al., 2022).

Дослідження українських дітей і підлітків після початку повномасштабного вторгнення (Danyliuk et al., 2024) підтверджують значне травматичне навантаження та поширеність посттравматичних реакцій. Ризик психологічних труднощів зростає за умов накопичення воєнних стресорів, втрат, булінгу, домашнього насильства та емоційних проблем дорослих, які доглядають

за дитиною (Goto et al., 2024; Pfeiffer et al., 2024). Отже, кризовий досвід має кумулятивний характер і часто включає кілька взаємопов'язаних несприятливих подій.

Посттравматичний стрес може впливати на поведінку через інтрузії, уникнення, негативні зміни в емоціях і мисленні та підвищене збудження. Такі прояви посилюють дратівливість, імпульсивність, недовіру, відчуження і труднощі самоконтролю. За цих умов порушення правил, агресія, ризикована поведінка або вживання психоактивних речовин можуть ставати способом короточасного зниження напруження чи відновлення суб'єктивного контролю. Дослідження підтверджують зв'язок несприятливого дитячого досвіду з насильницькою поведінкою, вживанням речовин, самоушкодженням та іншими ризиковими проявами (Bevilacqua et al., 2021). Також наголошується, що воєнний стрес, порушення звичного соціального середовища та зниження можливостей саморегуляції можуть посилювати девіантні й делінквентні тенденції підлітків (Вовченко, 2022).

Важливим особистісним ресурсом є самооцінка як узагальнене ставлення людини до себе. Позитивна самооцінка підтримує відчуття власної спроможності, полегшує звернення по допомогу та зменшує потребу підтверджувати значущість через домінування або порушення норм (Orth & Robins, 2022). Низька самооцінка може поєднуватися з переживанням відторгнення, залежністю від групового схвалення, негативними емоціями та труднощами самоконтролю. У підлітків вона пов'язана з більшою агресивністю та менш адаптивною поведінкою (Hu et al., 2023; Martínez-Casanova et al., 2024; Orth & Robins, 2022). Результати дослідження Вельдбрехт і співавторів засвідчили, що найнижчі показники глобальної самооцінки характерні саме для підліткових груп, а зниження самооцінки пов'язане з вищою вираженістю стресу (Вельдбрехт та ін., 2025).

Попри значну кількість досліджень психічного здоров'я дітей у кризових умовах, недостатньо вивченим залишається взаємозв'язок різних девіантних тенденцій із компонентами посттравматичного стресу та глобальною самооцінкою. Дослідження підтверджують зв'язок несприятливого дитячого досвіду з насильницькою поведінкою, вживанням речовин, самоушкодженням та іншими ризиковими проявами. Визначення форм поведінкової вразливості, найбільш чутливих до травматичного навантаження, має практичне значення для скринінгу, профілактики та психологічної підтримки підлітків (Булгакова і Савченкова, 2022).

Мета та завдання дослідження. *Мета дослідження* полягає у визначенні соціально-психологічних особливостей девіантної поведінки підлітків 14–15 років у кризових умовах. Для досягнення мети поставлено такі *завдання*: 1) встановити кореляційні зв'язки між показниками CATS, самооцінкою та девіантними тенденціями; 2) порівняти профілі підлітків із позитивним і негативним скринінговим результатом CATS.

Методи дослідження. У дослідженні приймали участь 72 підлітків у віці 14–15 років. Були викорис-

тані методики: діагностика схильності до девіантної поведінки О. Орел, яка надала можливість оцінити шість змістових шкал: схильність до подолання норм і правил; схильність до адиктивної поведінки; схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки; схильність до агресії й насильства; особливості вольового контролю емоційних реакцій; схильність до делінквентної поведінки; скринінг дитячої та підліткової травми CATS, за яким оцінювалися потенційно травматичних подій і симптоми посттравматичного стресу (Danyliuk et al., 2024; Redican et al., 2024); шкала самооцінки Розенберга RSES, яка визначала глобальне позитивне або негативне ставлення особистості до себе (Вельдбрехт та ін., 2025).

Для кожного показника розраховано середнє арифметичне, стандартне відхилення, медіану, міжквартильний розмах, мінімальне і максимальне значення. Відповідність нормальному розподілу перевірено критерієм Шапіро–Уїлка. Оскільки частина показників мала статистично значущі відхилення від нормальності, а шкали є обмеженими за діапазоном, для перевірки зв'язків використано коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Порівняння профілів з високими та низькими результатами за CATS здійснено за U-критерієм Манна–Уїтні.

Результати. Результати дослідження показали, що середні значення за шкалами методики О. Орел розташовані переважно поблизу 50 Т-балів. Найвищим є середній показник недостатнього вольового контролю емоційних реакцій ($M=51,15$; $SD=6,12$), а також схильності до подолання норм і правил ($M=50,35$; $SD=7,55$). Це означає, що у підлітків найбільш помітними є труднощі стримування емоційно зумовлених реакцій і готовність ставити під сумнів зовнішні вимоги. Середні показники адиктивних, саморуйнівних, агресивних і делінквентних тенденцій не досягають 50 Т-балів.

Середня кількість потенційно травматичних подій становила 3,07, а в окремих випадках їх було до шести. Серед компонентів CATS найбільший внесок у загальний бал мали негативні зміни настрою і когніцій ($M=6,38$; $SD=3,28$), інтрузії ($M=5,08$; $SD=2,64$) та гіперзбудження ($M=4,97$; $SD=3,03$). Загальний бал CATS дорівнював у середньому 18,28 ($SD=8,83$). Показники варіювали від 1 до 39 балів, що відображає широкий спектр травматичної симптоматики. Середня самооцінка становила 24,29 бала ($SD=3,59$), але діапазон 11–30 балів також указує на суттєві індивідуальні відмінності.

Якщо орієнтуватися на нормативні діапазони методики, то показники 60 Т-балів і вище найчастіше виявлялися за шкалою подолання норм і правил – у 11,1% підлітків (рис. 1). Це може свідчити про виражені нонконформістські установки, схильність заперечувати загальноприйняті норми та протиставляти власні цінності груповим. За шкалами агресії і насильства та недостатнього вольового контролю така частка становила по 9,7%. Високі показники за цими шкалами вказують відповідно на готовність до агресивного реагування та труднощі контролю емоційних імпульсів.

За шкалами самопошкоджувальної та делінквентної поведінки результати 60 Т-балів і вище мали по 6,9% досліджуваних. Це може відображати схильність до ризику, аутоагресивних реакцій і психологічну готовність до порушення правових норм. Найменша частка високих показників зафіксована за шкалою адиктивної поведінки – 1,4%.

Діапазон 50–59 Т-балів охоплював від третини до майже половини вибірки. Найбільше таких результатів виявлено за шкалою недостатнього вольового контролю – 47,2%, що свідчить про поширені труднощі стримування негативних емоцій. За шкалами адиктивної поведінки та подолання норм і правил такі показники мали відповідно 44,4% і 40,3% підлітків.

Отже, найбільш поширеними у вибірці були труднощі емоційного самоконтролю, нонконформістські установки та окремі адиктивні тенденції. Водночас частина підлітків продемонструвала підвищену готовність до агресивної, самопошкоджувальної та делінквентної поведінки.

За загальним балом CATS 44,4% підлітків мали позитивний скринінговий результат, тоді як 55,6% перебували нижче порогового значення. Тобто майже у половини досліджуваних виявлено виражені посттравматичні реакції, що можуть потребувати поглибленої психологічної оцінки та підтримки.

Для встановлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками було проведено кореляційний аналіз. Він дав змогу визначити, як посттравматичні реакції та самооцінка пов'язані зі схильністю підлітків до різних форм девіантної поведінки (табл. 1).

Загальний бал CATS мав статистично значущі прямі зв'язки з усіма шістьма девіантними тенденціями. Найсильніша кореляція встановлена зі схильністю до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки ($r=0,641$; $p<0,01$). Помірними були зв'язки з подоланням норм і правил ($r=0,460$; $p<0,01$), адиктивними тенденціями ($r=0,368$; $p<0,01$), недостатнім вольовим контролем ($r=0,330$; $p<0,01$), делінквентною поведінкою ($r=0,304$; $p<0,01$), агресією ($r=0,276$; $p<0,05$). Кількість потенцій-

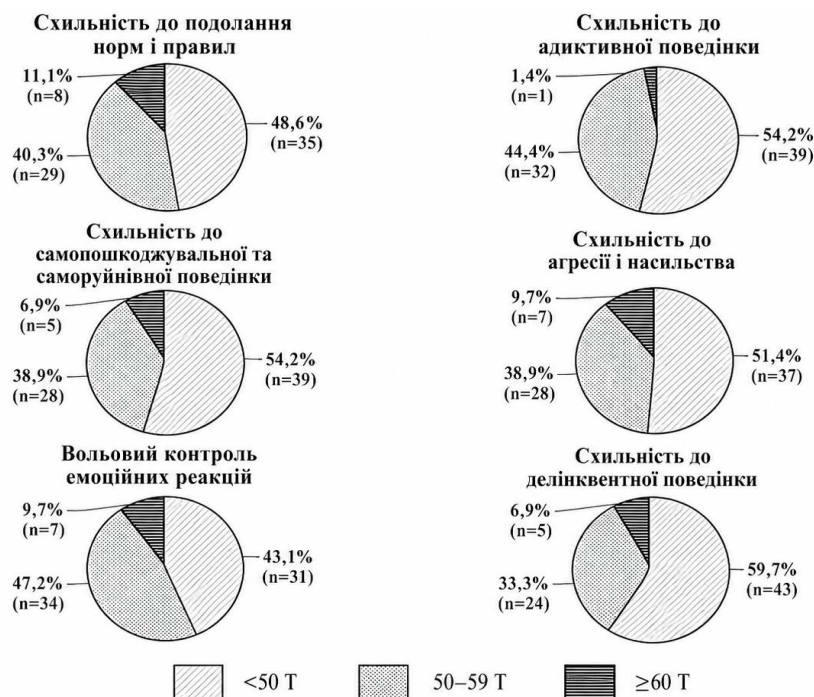

Рис. 1. Розподіл досліджуваних за схильністю до різних форм девіантної поведінки

Таблиця 1

Взаємозв'язки показників схильності до девіантної поведінки з травматичним досвідом і самооцінкою

Показники	Кількість травматичних подій	Симптоми посттравматичного стресу	Самооцінка
Схильність до подолання норм і правил	0,261*	0,460**	-0,317**
Схильність до адиктивної поведінки	0,282*	0,368**	-0,417**
Схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки	0,488**	0,641**	-0,337**
Схильність до агресії і насильства	0,181	0,276*	-0,502**
Вольовий контроль емоційних реакцій	0,201	0,330**	-0,492**
Схильність до делінквентної поведінки	0,226	0,304**	-0,456**

Примітка: * $p<0,05$; ** $p<0,01$.

но травматичних подій найбільш тісно корелювала із самопошкоджувальною поведінкою ($r=0,488$; $p<0,01$). Також прямі зв'язки встановлено з адиктивними тенденціями ($r=0,282$; $p<0,05$) і подоланням норм та правил ($r=0,261$; $p<0,05$).

Відзначимо, на основі аналізу компонентів CATS, що самопошкоджувальні тенденції корелювали з негативними змінами настрою і когніцій ($r=0,595$; $p<0,01$), інтрузіями ($r=0,539$; $p<0,01$), гіперзбудженням ($r=0,517$; $p<0,01$) та уникненням ($r=0,483$; $p<0,01$). Подолання норм і правил найтісніше було пов'язане з негативними змінами настрою і когніцій ($r=0,477$; $p<0,01$). Для недостатнього вольового контролю також найбільше значення мали негативні зміни настрою і когніцій ($r=0,373$; $p<0,01$) і гіперзбудження ($r=0,344$; $p<0,01$). Такі дані вказують на те, що емоційно-когнітивні зміни після травми можуть мати більше значення для девіантних тенденцій, ніж сам факт контакту з кризовою подією.

Самооцінка мала обернені статистично значущі зв'язки з усіма показниками девіантної поведінки. Найбільш вираженими були кореляції з агресією і насильством ($r=-0,502$; $p<0,01$), недостатнім вольовим контролем емоційних реакцій ($r=-0,492$; $p<0,01$) і делінквентною поведінкою ($r=-0,456$; $p<0,01$). Помірні обернені зв'язки встановлено з адиктивними тенденціями ($r=-0,417$; $p<0,01$), самопошкоджувальною поведінкою ($r=-0,337$; $p<0,01$) і подоланням норм та правил ($r=-0,317$; $p<0,01$). Отже, більш позитивне ставлення до себе поєднувалося з нижчою схильністю до девіантної поведінки.

Для порівняльного аналізу підлітків було розподілено на дві групи відповідно до рекомендованого порогового значення загального бала CATS. До першої групи увійшли підлітки з позитивним скринінговим результатом, тобто з показниками 21 бал і більше, що свідчать про ймовірну наявність виражених посттравматичних реакцій і потребу в поглибленій психологічній оцінці ($n = 32$). Другу групу становили підлітки з негативним скринінговим результатом, які набрали менше 21 бала, тобто не досягли порогового рівня вираженості посттравматичних симптомів ($n = 40$).

Порівняння груп підтвердило, що позитивний скринінговий результат CATS супроводжувався вищими показниками більшості девіантних тенденцій (табл. 2).

У групі підлітків із позитивним скринінговим результатом CATS середня вираженість схильності до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки була на 8,53 бала вищою, ніж у підлітків із негативним результатом ($p<0,01$). Схильність до подолання норм і правил була вищою на 6,07 бала ($p<0,01$), недостатній вольовий контроль емоційних реакцій – на 3,77 бала ($p<0,01$), адиктивні тенденції – на 3,45 бала ($p<0,01$), а схильність до агресії і насильства – на 4,30 бала ($p<0,05$). За делінквентними тенденціями середнє значення у групі з позитивним скринінгом було вищим на 3,21 бала, однак відмінність не була статистично значущою ($p>0,05$). Самооцінка у цій групі була нижчою на 1,93 бала, але ця різниця також не досягла рівня статистичної значущості ($p>0,05$).

Дискусія. Результати дослідження свідчать, що девіантні тенденції у кризових умовах утворюють взаємопов'язану, але неоднорідну систему. Посттравматичний стрес був пов'язаний з усіма досліджуваними формами поведінкової вразливості, а найбільш чутливою виявилася схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки. Це узгоджується з даними про зв'язок несприятливого дитячого досвіду із самоушкодженнями, суїцидальними думками, вживанням речовин та іншими ризиковими способами регуляції емоцій (Bevilacqua et al., 2021).

Зв'язок CATS із самопошкоджувальними тенденціями може пояснюватися прагненням короткочасно знизити напруження, подолати емоційне оніміння або виразити переживання, які важко вербалізувати. Особливо значущими були негативні зміни настрою і когніцій, що охоплюють почуття провини, відчуження, стійкі негативні переконання і зниження здатності переживати позитивні емоції.

Щодо посттравматичного стресу, його кореляція з подоланням норм і правил може відображати зміну ставлення підлітка до соціального світу. У непередба-

Таблиця 2

Відмінності у схильності до девіантної поведінки підлітків з позитивним та негативним скринінгом CATS

Показник	Групи, $M \pm SD$		Достовірність відмінностей	
	Підлітки з позитивним результатом	Підлітки з негативним результатом	U	p
Схильність до подолання норм і правил	53,72 $\pm$ 7,72	47,65 $\pm$ 6,30	363,5	$p<0,01$
Схильність до адиктивної поведінки	50,97 $\pm$ 6,57	47,52 $\pm$ 4,96	433	$p<0,01$
Схильність до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки	52,91 $\pm$ 6,51	44,38 $\pm$ 6,11	208	$p<0,01$
Схильність до агресії і насильства	51,22 $\pm$ 8,98	46,92 $\pm$ 7,16	457	$p<0,05$
Вольовий контроль емоційних реакцій	53,25 $\pm$ 5,91	49,48 $\pm$ 5,81	425	$p<0,01$
Схильність до делінквентної поведінки	50,09 $\pm$ 8,73	46,88 $\pm$ 6,35	517	$p>0,05$
Самооцінка RSES	23,22 $\pm$ 3,78	25,15 $\pm$ 3,22	474,5	$p>0,05$

Примітка: Групи: CATS ≥ 21 , $n=32$; CATS < 21 , $n=40$; M – середнє арифметичне значення; SD – стандартне відхилення; U – емпіричне значення критерію Манна-Уїтні; p – рівень статистичної значущості відмінностей.

чуваному й небезпечному середовищі правила можуть втрачати значення стабільної та справедливої системи, а їх порушення набувати функції протесту або відновлення суб'єктивного контролю.

Той факт, що нижча самооцінка була пов'язана з більшою агресивністю, недостатнім контролем емоцій і делінквентними тенденціями, може свідчити про підвищену чутливість до відторгнення, негативних оцінок і загроз соціальному статусу. Водночас самооцінку не слід розглядати як самостійну причину девіантної поведінки, оскільки кореляційний аналіз не дає змоги визначити напрям впливу. Імовірно, негативне ставлення і поведінкові труднощі взаємно посилюють одне одного (Hu et al., 2023).

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі взаємозв'язків між посттравматичним стресом, самооцінкою та різними формами девіантних тенденцій підлітків у кризових умовах.

Практичне значення результатів визначається можливістю їх використання для раннього виявлення груп поведінкового ризику та розроблення програм психологічної профілактики, спрямованих на розвиток емоційної саморегуляції, підтримку самооцінки й зниження самопошкоджувальних та агресивних проявів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у врахуванні соціально-психологічних чинників, зокрема сімейної підтримки, соціальної ситуації розвитку та характеру пережитих кризових подій. Доцільним є проведення лонгітюдного дослідження для виявлення динаміки девіантних тенденцій і перевірки ролі самооцінки та соціальної підтримки у взаємозв'язку між посттравматичним стресом і поведінковою вразливістю підлітків.

Висновки.

1. Показано в результаті аналізу індивідуальних даних, що серед досліджуваних підлітків найбільш поширеними є труднощі вольового контролю емоційних реакцій, нонконформістські установки та окремі адиктивні тенденції. Позитивний скринінговий результат CATS виявлено майже у половини підлітків, що свідчить про значну поширеність посттравматичних реакцій.

2. Встановлено у кореляційному дослідженні, що посилення посттравматичних симптомів пов'язане зі зростанням схильності до різних форм девіантної поведінки, насамперед самопошкоджувальної та саморуйнівної. Вища самооцінка пов'язана з меншою вираженістю агресивних, делінквентних тенденцій і труднощів контролю емоційних реакцій.

3. Визначено відмінності між підлітками із позитивним і негативним скринінговими результатами CATS, сутність яких полягає у вищій вираженості схильності до самопошкоджувальної та саморуйнівної поведінки, подолання норм і правил, адиктивної поведінки, агресії та недостатнього вольового контролю в підлітків із позитивним скринінгом. Відмінності за делінквентними

тенденціями та самооцінкою не досягли рівня статистичної значущості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булгакова О., Савченкова М. Психологічні можливості підтримки дітей, які перенесли травматичний досвід. *Наука і освіта*. 2022. № 4. С. 24–28. DOI: 10.24195/2414-4665-2022-4-5.
2. Вельдбрехт О., Зінченко Н., Тавровецька Н. Шкала самооцінки Розенберга: українська адаптація та психометричні властивості. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2025. № 13. С. 142–172. DOI: 10.32999/2663-970X/2025-13-7.
3. Вовченко О. А. Девіантна та делінквентна поведінка підлітків з особливими освітніми потребами в умовах воєнних дій: психологічний аспект. *Габітус*. 2022. № 36. С. 67–74. DOI: 10.32843/2663-5208.2022.36.10.
4. Bevilacqua L., Kelly Y., Heilmann A., Priest N., Lacey R. E. Adverse childhood experiences and trajectories of internalizing, externalizing, and prosocial behaviors from childhood to adolescence. *Child Abuse & Neglect*. 2021. Vol. 112. Article 104890. DOI: 10.1016/j.chiabu.2020.104890.
5. Goto R., Pinchuk I., Kolodezhny O., Pimenova N., Kano Y., Skokauskas N. Mental health of adolescents exposed to the war in Ukraine. *JAMA Pediatrics*. 2024. Vol. 178, no. 5. P. 480–488. DOI:10.1001/jamapediatrics.2024.0295.
6. Danyliuk I., Malysheva K., Loshenko O. Adapting the Child and Adolescent Trauma Screen (CATS) methodology for the Ukrainian-speaking population. *Technologies of intellect development*. 2024. Vol. 8, no. 1. DOI: 10.31108/3.2024.8.1.7.
7. Hu Y., Cai Y., Wang R., Gan Y., He N. Relationship between self-esteem and aggressive behavior among Chinese adolescents: A moderated chain mediation model. *Frontiers in Psychology*. 2023. Vol. 14. Article 1191134. DOI:10.3389/fpsyg.2023.1191134.
8. Impact of war and forced displacement on children's mental health—multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches / D. Bürgin et al. *European Child & Adolescent Psychiatry*. 2022. Vol. 31. P. 845–853. DOI: 10.1007/s00787-022-01974-z.
9. Martínez-Casanova E., Molero-Jurado M. M., Pérez-Fuentes M. C. Self-esteem and risk behaviours in adolescents: A systematic review. *Behavioral Sciences*. 2024. Vol. 14, no. 6. Article 432. DOI:10.3390/bs14060432.
10. Orth U., Robins R. W. Is high self-esteem beneficial? Revisiting a classic question. *American Psychologist*. 2022. Vol. 77, no. 1. P. 5–17. DOI: 10.1037/amp0000922.
11. Pfeiffer E., Garbade M., Sachser C. Traumatic events and posttraumatic stress symptoms in a treatment-seeking sample of Ukrainian children during the war. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*. 2024. Vol. 18. Article 25. DOI:10.1186/s13034-024-00715-1.
12. Validation of the Ukrainian caregiver-report version of the Child and Adolescent Trauma Screen (CATS) in children and adolescents in Ukraine. / E. Redican et al. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*. 2024. Vol. 16, Suppl. 1. P. S317–S325. DOI: 10.1037/tra0001570.

REFERENCES

1. Bulhakova, O., & Savchenkova, M. (2022). Psykholohichni mozhlyvosti pidtrymky ditei, yaki perenesly travmatychnyi dosvid [Psychological possibilities of supporting children who have experienced traumatic experiences]. *Nauka i osvita*, (4), 24–28. <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2022-4-5>
2. Veldbrekht, O., Zinchenko, N., & Tavrovetska, N. (2025). Shkala samoootsinky Rozenberha: Ukrainska adaptatsiia ta psikhometrychni vlastyvoli [Rosenberg Self-Esteem Scale: Ukrainian adaptation and psychometric properties]. *Insait: Psykholohichni vymiry suspilstva*, (13), 142–172. <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2025-13-7>
3. Vovchenko, O. A. (2022). Deviantna ta delinkventna povedinka pidlitkiv z osoblyvymy osvithnimy potrebamy v umovakh voiennykh dii: Psykholohichnyi aspekt [Deviant and delinquent behavior of adolescents with special educational needs in wartime conditions: Psychological aspect]. *Habitus*, (36), 67–74. <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.36.10>
4. Bevilacqua, L., Kelly, Y., Heilmann, A., Priest, N., & Lacey, R. E. (2021). Adverse childhood experiences and trajectories of internalizing, externalizing, and prosocial behaviors from childhood to adolescence. *Child Abuse & Neglect*, 112, Article 104890. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2020.104890>
5. Goto, R., Pinchuk, I., Kolodezhny, O., Pimenova, N., Kano, Y., & Skokauskas, N. (2024). Mental health of adolescents exposed to the war in Ukraine. *JAMA Pediatrics*, 178(5), 480–488. <https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2024.0295>
6. Danyliuk, I. V., Malysheva, K. O., & Loshenko, O. A. (2024). Adapting the Child and Adolescent Trauma Screen (CATS) methodology for the Ukrainian-speaking population. *Technologies of Intellect Development*, 8(1). <https://doi.org/10.31108/3.2024.8.1.7>
7. Hu, Y., Cai, Y., Wang, R., Gan, Y., & He, N. (2023). Relationship between self-esteem and aggressive behavior among Chinese adolescents: A moderated chain mediation model. *Frontiers in Psychology*, 14, Article 1191134. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1191134>
8. Bürgin, D., Anagnostopoulos, D., Vitiello, B., Sukale, T., Schmid, M., & Fegert, J. M. (2022). Impact of war and forced displacement on children's mental health: Multilevel, needs-oriented, and trauma-informed approaches. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 31, 845–853. <https://doi.org/10.1007/s00787-022-01974-z>
9. Martínez-Casanova, E., Molero-Jurado, M. M., & Pérez-Fuentes, M. C. (2024). Self-esteem and risk behaviours in adolescents: A systematic review. *Behavioral Sciences*, 14(6), Article 432. <https://doi.org/10.3390/bs14060432>
10. Orth, U., & Robins, R. W. (2022). Is high self-esteem beneficial? Revisiting a classic question. *American Psychologist*, 77(1), 5–17. <https://doi.org/10.1037/amp0000922>
11. Pfeiffer, E., Garbade, M., & Sachser, C. (2024). Traumatic events and posttraumatic stress symptoms in a treatment-seeking sample of Ukrainian children during the war. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 18, Article 25. <https://doi.org/10.1186/s13034-024-00715-1>
12. Redican, E., Sachser, C., Pfeiffer, E., Martsenkovskyi, D., Hyland, P., Karatzias, T., & Shevlin, M. (2024). Validation of the Ukrainian caregiver-report version of the Child and Adolescent Trauma Screen in children and adolescents in Ukraine. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, 16(Suppl. 1), S317–S325. <https://doi.org/10.1037/tra0001570>

Svitlana Sytnik,

*Doctor of Psychological Sciences, Professor,
Professor at the Department of the Theory and Methodology
of Practical Psychology,*

*The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky",*

*26, Staroportofrankivska, Str., Odesa, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5875-919X>*

Valentyna Bulgakova,

*Lecturer at the Department of Theory and Methodology of Practical Psychology,
The state institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky",*

*26, Staroportofrankivska, Str., Odesa, Ukraine,
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2911-0724>*

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENTS' DEVIANT BEHAVIOR IN CRISIS CONDITIONS

The article presents the results of a study of the socio-psychological characteristics of adolescents' deviant behavior under crisis conditions. The aim of the study was to determine the relationships between manifestations of post-traumatic stress, self-esteem, and propensity for various forms of deviant behavior among adolescents aged 14–15 years. The study involved 72 adolescents. The following instruments were used: O. Orel's method for diagnosing propensity for deviant behavior; the Ukrainian-language version of the Child and Adolescent Trauma Screen (CATS), and the Rosenberg Self-Esteem Scale (RSES) in its Ukrainian adaptation. Descriptive statistics, the Shapiro-Wilk test, Spearman's rank correlation coefficient, and the Mann-Whitney U test were applied to process the results. A positive CATS screening result was identified in 44.4% of the participants. The overall level of post-traumatic symptoms was positively correlated with all the studied deviant tendencies. The strongest relationship was found with propensity for self-injurious and self-destructive behavior ($r=0.641$; $p<0.01$), as well as with

propensity to violate norms and rules ($r=0.460$; $p<0.01$). Self-esteem showed negative correlations with propensity for aggression and violence ($r=-0.502$; $p<0.01$), insufficient volitional control of emotional reactions ($r=-0.492$; $p<0.01$), and delinquent tendencies ($r=-0.456$; $p<0.01$). Adolescents with a positive CATS screening result demonstrated higher levels of propensity to violate norms and rules, addictive behavior, self-injurious and self-destructive behavior, aggression and violence, as well as insufficient volitional control of emotional reactions. The findings indicate that more pronounced post-traumatic symptoms are associated with stronger deviant tendencies, whereas more positive self-esteem is associated with a lower propensity for certain forms of deviant behavior.

Key words: *adolescents, deviant behavior, crisis conditions, post-traumatic stress, self-esteem, aggression, self-injurious behavior.*

Дата першого надходження статті до видання: 31.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 08.09.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 19.10.2026